

MINDHALÁLIG SZABADSÁG

GÁBOR GYÖRGY

Netán a közismerten gracióz római hatalom iránti végtelen háláját és odaadó szeretetét kimutatandó, netán a *pietas erga parentes, pietas erga patriam, pietas erga deos* szent hármasságát a *pietas erga imperium*mal kiegészítve, vagyis jól kitapintható politikai okokból és megfelelési kényszerből fakadóan Flavius Josephus komoly literátusi képességgel és egy udvari közszolgától méltán elvárt manipulációs technikával egészen a legutolsó két évtizedig (az 1970-es évekig) sikerrel volt képes fenntartani azt az amúgy hamis látszatot, mintha a zélóták és a sicariusok egyazon halmazt képeztek volna, de legalábbis a „negyedik filozófia” (*tetárté tón philosophón*) a zélóták és a sicariusok matematikai összességét jelentette volna.

E helyütt nincs mód arra, hogy a számtalan meghatározó különbségről szóljunk, figyelmünket most kizárólag a sicariusokra szegezzük: azokra, akikről Flavius Josephus nyomán tudjuk, hogy azt a várat, „amelynek Masada volt a neve, a sicariusok tartották megszállva, akiknek vezére egy Eleázár nevű nagytekintélyű férfiú volt, annak a Judásnak az utóda, aki... abban az időben, mikor Quirinius számlálóbiztos Judaeába érkezett, nagyon sok zsidót rábeszélt, hogy ne vessék alá magukat a népszámlálásnak.”¹ Masada sicariusai kizárólag maguk lehettek a negyedik filozófia hívei, tehát azok, akik csak Istent ismerték el úrnak, senki másét.² Tanulságos egymás mellé helyezni Josephus három rövid textusát: az elsőben a galileai Judás alapította negyedik filozófiát jellemzi; a másodikban Josephus a sicariusokról szól; végül a harmadikban Eleázár ben Jair beszédét idézve írja le a Masada várát védő sicariusok legfontosabb és legjellemzőbb eszmeiségét. A negyedik filozófia lényegéről a következőket tudjuk meg: „...hívei minden egyéb dologban megegyeznek a farizeusokkal, ezenfelül azonban szívósan ragaszkodtak a szabadsághoz (*eleutheron*) és csak Istent ismerték el uruknak (*hégemon*) és királyuknak (*deszpotész*). Semmiféle halálneemtől nem rettennek vissza, de rokonaikat és barátait is könnyű szívvel meggyilkolják, csak ne kelljen senkit uruknak elismerniök.”³ A sicariusokról Josephus a következőket mondja: „most is összeesküvést szőttek mindenki ellen, aki meg akart hódolni a rómaiaknak, és ezeket minden tekintetben ellenségnek tar-

¹ Flavius Josephus: *Bellum* (továbbiakban *Bellum*), VII, 8, 253.

² A lényegi azonosságokat fejti ki Menahem Stern: „Zealots”, In. *Encyclopedia Judaica Year Book* (eds. C. Roth – G. Wigoder), Jerusalem, 1973. 139. col.

³ Flavius Josephus: *Antiquitates* (továbbiakban *Antiquitates*), XVIII, 1, 6, 23.

tották... úgy vélekedtek, hogy ezek a zsidók semmiben sem különböznek az idegenektől, mert elárulják a szabadságot, amiért annyit harcoltak, s önként a római szolgaságot választják.”⁴ Végül íme egy részlet Eleázár ben Jair beszédéből, midőn az öngyilkosságról győzködi övéit: „Már régóta szilárd elhatározásunk, hogy sem a rómaiaknak, sem másnak nem hódolunk meg, csak az Istennek, mert ő az igazi és törvényes ura az embernek. Most azonban elérkezett a pillanat, amely arra int, hogy elhatározásunkat tettel pecsételjük meg. Ne gyalázzuk meg magunkat azzal, hogy míg azelőtt a veszélytelen szolgaságot sem voltunk hajlandók elviselni, most önként vállaljuk a szolgaságot és vele az elviselhetetlen kínzásokat, ha élve kerülünk a rómaiak kezébe. Mert amint mi voltunk az elsők, akik fellázdadtunk ellenük, úgy az utolsók is mi legyünk, akik még harcolnak velük... eleve feltettük magunkban, hogy inkább a halált választjuk, mint a szolgaságot.”⁵

Összegezzük tehát a legfontosabbakat: a sicariusok szívósan ragaszkodtak a szabadsághoz, a szolgaságot elutasították, s csak Istent ismerték el uruknak, királyuknak.

De vajon mit érthettek szabadságon (*eleutheron*) a sicariusok? A kanti fogalmi készletet kölcsönvéve a szabadságról vajon alapvetően jogi-politikai értelemben gondolkodtak, s a szabadság-egyenlőség eszméjét mint a római birodalommal való további kapcsolatfenntartás sicariusok szabta előfeltételét tételezték? Aligha. Akkor inkább morális értelemben? A sicariusok mint az emberi méltóság hordozói, akik általános törvényeket hozhatnak, ám amelyeknek egyúttal alá is vetik magukat, s akiknek folyton úgy kell cselekedniük, mintha szabadok volnának? Vagyis úgy, hogy közben sem a rómaiak a zsidókra, sem a zsidók a rómaiakra ne eszközként, hanem célként tekintsenek? Ez sem tűnik valószínűnek.

Egyáltalán: tisztában vagyunk azzal, hogy kik is voltak a sicariusok? A művelt nagyközönség tudni véli róluk, hogy a görög szikáriosz szóból eredő latin nevük a rövid tőr (*sica*) elnevezésből származik. Ebből következően a sicarius kifejezés felfegyverzett rablókra és gyilkosokra vonatkozott, miként erről a *Lex Cornelia de sicariis et veneficis* tanúskodik.⁶ Vagyis a rómaiak által használt sicarius szó, amellyel a rendbontó fegyvereseket jelölték, rend-

⁴ *Bellum*, VII, 8, 254–255.

⁵ *Bellum*, VII, 8, 323–324., 336.

⁶ *Inst.* IV, 18, 5: „mindazok, akik gyilkolás szándékával fegyvert viselnek”. De ugyanezt erősíti meg Quintilianus is, aki a *De Institutione Oratoriában* (X, 1, 12) így ír: „Hasonlóképpen a szó voltaképpen értelmével visszaélve sicariusnak nevezünk minden gyilkost, bármilyen fegyverrel kövesse is el a gyilkosságot.” („nam per abusionem sicarios etiam omnes vocamus, qui caedem telo quocumque commiserint.”) Marcus Fabius Quintilianus: *Szónoklattan*. Fordította Simon L. Zoltán, Kalligram, Pozsony, 2008. 651.

kívül pejoratív, sőt – ahogy azt Nikiprowetzky jelzi – „ha mégoly homályos is, de szitokszó, akár a bandita”.⁷ A sicarius elnevezés – amint erre Cecil Roth is utal⁸ – nem valamilyen pártra vonatkozott, hanem meghatározott személyekre, akik törvénytelenül felfegyverkezve Róma ellen harcoltak.

Ha a fenti állítások igazak, valószínűsíthető, hogy a sicarius jelzőt – kifejezetten pejoratív éllel – a rómaiak használták a zsidó ellenállókra (önfeledten legyilkosozva, leútonállózza, lebanditázva mindenkit, aki Róma ellen merészelt fordulni, akár a beszéd, akár a tőr eszközeivel⁹), a zélóta elnevezéssel viszont a zsidó ellenállók önmagukat minősítették¹⁰, JHWH és a törvény iránti elkötelezettségüket, buzgalmukat jelezve imígyen, egyúttal paradigmaticusan megjelenítve a Biblia zélótáinak (buzgóinak) gondolkodását, viselkedését és habitusát.¹¹ A későbbiekben ugyanakkor előfordulhatott, hogy a zsidók már önmagukra is alkalmazták a sicarius szót, mintegy a sértő római elnevezést – éppen a rómaiakkal szembefordulva – erénnyé és dicsőséggé fordítva át.

Mindenesetre sokat elárul a neves Josephus-monográfus, -fordító és -kiadó, Henry St. John Thackeray eljárása, aki az I. század 50–60-as éveinek sicariusait „sicarii”-ként jelöli (vagyis kis s betűvel), míg Maszada sicariusait „Sicarii”-ként (vagyis nagy S betűvel) írja le¹², amire jó oka volt: így kívánta megkülönböztetni Maszada sicariusait azoktól a Felix (52–60) prokurátor-sága alatt fellépő csoportoktól, amelyek nevüket a ruhájuk alatt viselt tőrrel

⁷ Valentin Nikiprowetzky: „Sicaires et Zélotes. Une réconsideration”, *Semitica* 23 (1973), 54.

⁸ Cecil Roth: „The Zealots in the War of 66–73”, In: *Journal of Semitic Studies*, 4 (1959), 334. Hengel szerint a rómaiak minden fegyveres felforgatót sicariusnak hívtak. Lásd ehhez Martin Hengel: *Die Zeloten. Untersuchungen zur jüdischen Freiheitsbewegung in der Zeit von Herodes I bis 70 n. Chr.*, E. J. Brill, Leiden, 1976. 238.

⁹ Menahem Stern: „Zealots”, i. m. 137.

¹⁰ Martin Hengel: *Die Zeloten. Untersuchungen zur jüdischen Freiheitsbewegung in der Zeit von Herodes I bis 70 n. Chr.*, i. m. 149. Amúgy maga Flavius Josephus is azt mondja, hogy „így nevezték magukat ezek az emberek” (*Bellum*, IV, 3, 161. Lásd még uo. VII, 8, 269: „Saját véleményük szerint azért nevezték így magukat...”

¹¹ A bibliai szöveg több zélótáról számol be, akiket egyfajta zélosz (buzgóság, buzgalom, törekvés) hatott át Isten és törvénye iránt: mind buzgón törekedett (zélóó) arra, hogy méltóképp és teljes egészében megvalósítsa és betöltse az Örökkévaló által s törvényei útján az egész népre kiszabott örök feladatot. A zélosz főnév, a zélóó ige és a zélótész melléknévből képzett főnév a héber kuf, nun, alef gyök fordítása. A Septuagintában a zélosz főnév a héber kina, a zélóó ige a héber kana és a zélótész melléknév a héber kanai és kanu fordítása.

¹² Henry St. John Thackeray: *Josephus, The Jewish War*, II. Harvard University Press, London, 1927.

(sica) vették, s akiket Josephus közönséges orgyilkosoknak nevez.¹³ Thackeray mindezt jogosan és pontosan teszi, hiszen így különítette el a sicariusoknak nevezett közönséges gyilkosokat az ugyancsak sicariusoknak nevezett maszadai ellenállóktól, akik – emlékeztessünk – csak Istent ismerték el egyedül uruknak, s szívósan ragaszkodtak a szabadsághoz.

Ami az isteni hatalom egységét, kizárólagosságát és univerzalisztikus jellegét illeti, a politikai elv szigorúan vallási alapokon fogalmazódott meg, minthogy a Dekalógus első parancsolata („Én vagyok az Örökkévaló, a te Istened... rajtam kívül ne legyen más Istened” (*Exodus* 20,2-3), a negyedik filozófia indulásakor rendkívüli módon aktuálissá vált, ugyanis az önmagát istenítő római császár akár bálványnak, „idegen Istennek” is feltűnhetett a törvények iránt elkötelezett zsidók szemében. A sicariusok a theokrácia elvének a megvalósítására törekedtek: egy olyan politikai berendezkedésre, ahol nemcsak Istentől ered a hatalom, hanem ahol ezt a hatalmat a népének átadott törvényei révén – mint fiktív legfőbb jogi személyiség – gyakorolja is. Josephus maga alkotta meg a theokrácia fogalmát, leszögezvén, hogy „A mi törvényhozónk... az állam jellegét theokráciának nyilvánította, a vezetést és a hatalmat tehát magára Istenre bízta.”¹⁴ A negyedik filozófia újítása abban rejlik, hogy JHWH-nak az Izrael fölötti hatalmát mint abszolút és oszthatatlan hatalmat vette figyelembe,¹⁵ amely a politikai gyakorlatban részben erős radikalizmust, részben az evilági „állam-nélküliség” eszméjéből fakadóan egy minden földi hatalmat megtagadó anarchista attitűdöt jelentett.¹⁶ A sicariusok ugyanakkor korántsem egy abszolút theokrácia követelményével léptek fel, épp ellenkezőleg. Evilági vezetőik névsora ismert, galileai Judástól Manaemen át Eleázár ben Jairig, s Manaemről tudjuk, hogy kifejezetten egy evilági királyság megalapítására tett kísérletet.¹⁷ A sicariusok olyan dinasztikus földi hatalmat vizionáltak, amelynek legfőbb feladata Isten abszolút evilági uralmának előkészítése, miközben illegitimnek neveztek minden olyan hatalmi struktúrát, amely az Örökkévalónak Izrael fölötti autoritását kétségbe vonta. A sicariusok vezetői nem Isten hatalmának konkurenseiként léptek fel, inkább annak evilági kiteljesítését tekintették elérendő célnak.

¹³ *Bellum*, II, 13, 254–256.

¹⁴ Flavius Josephus: *Contra Apionem*, II, 16, 165.

¹⁵ Vö. Martin Hengel: *Die Zeloten. Untersuchungen zur jüdischen Freiheitsbewegung in der Zeit von Herodes I bis 70 n. Chr.*, i. m. 94.

¹⁶ Erre az anarchizmusra utal Goodman is: Martin Goodman: *The Ruling Class of Judaea. The Origins of the Jewish Revolt against Rome A.D. 66–70.*, Cambridge University Press, Cambridge – New York, 1987. 95–96. Smallwood ezalatt az „Istent képviselő főpap által kormányzott theokráciáról” beszél: Mary E. Smallwood: *The Jews under Roman Rule from Pompey to Diocletian*, E. J. Brill, Leiden, 1976. 293.

¹⁷ *Bellum*, II, 17, 434. „...király módjára visszatért Jeruzsálembé” – írja Josephus.

Vagyis annak, hogy a sicariusok a rómaiakat felettes hatóságként, azaz urakként nem akceptálhatták, elsősorban vallási okai voltak, mindenfajta politikai szempont és megfontolás kizárólag az előbbi következményeként merülhetett csak fel.¹⁸

Eme vallási ok határozta meg a negyedik filozófia szabadság-felfogását is. A sicariusok egyfajta együttműködést képzeltek el az Örökkévalóval, s mint-hogy „a vagyonbecslés következménye kétségtelenül rabszolgaság (*douleia*) lesz”, azaz a tervbe vett intézkedés újabb rabszolgasággal fenyegeti az egyiptomi szolgaságból egykor kivezetett, s szabaddá tett zsidóságot, Judás felszólította a népet, „hogy védelmezze meg szabadságát (*eleutheriasz*)”,¹⁹ éppen a sicariusok legfontosabb elvére apellálva, minthogy „szívósan ragaszkodtak a szabadsághoz”.²⁰ Talán ez indokolja és magyarázza, hogy Judás követői miért inkább saját hitsorsosaik ellen léptek fel, azok ellen, akik helyeselték vagy elfogadhatónak találták a római uralmat, s kevésbé Rómával, a közös ellenséggel szemben. Josephus elbeszéléséből alig tudunk sicariusok és rómaiak közvetlen összecsapásáról (ilyen mindössze három fordult elő, valamennyi meglehetősen jelentéktelen: az i. sz. 6-os felkelés, a maszadai római helyőrség 66-os elfoglalása és a jeruzsálemi római helyőrség elleni ostrom), a sicariusok inkább visszavonultak Maszadára, mintegy kivonva magukat a Róma-ellenes küzdelmekből, s 66–73 között nem vettek részt a háborúban. Helyette – Josephustól tudjuk – „összeesküvést szőttek mindenki ellen, aki meg akart hódolni a rómaiaknak, és ezeket az utóbbiakat minden tekintetben ellen-

¹⁸ Galileai Judás és fia, Manaem egyaránt szidalmazták azokat a zsidókat, akik a rómaiakat hatalmi tényezőkként fogadták el, nekik önként alávetették magukat, s alárendelt politikai helyzetüket a legkülönfélébb gesztusokkal, például a kötelező adózás tudomásulvételével tették egyértelművé. Judás „gyalázta őket, hogy még mindig adót fizetnek a rómaiaknak, és az egy Istenen kívül halandó embereket elismernek uraiknak” (*Bellum*, II, 8, 118). S hasonlóképp fia, Manaem is „szidalmazta a zsidókat, hogy Istenen kívül a rómaiakat is elismerik uraiknak” (*Bellum*, II, 17, 443). De Eléázár ben Jair is társai emlékezetébe idézte Maszadán, hogy „már régóta szilárd elhatározásunk, hogy sem a rómaiaknak, sem másnak nem hódolunk meg, csak az Istennek, mert ő az igazi és törvényes ura az embernek” (*Bellum*, VII, 8, 323), továbbá Josephus beszámol arról, hogy az Egyiptomba menekült sicariusok gyermekei közül a számtalan szenvedés ellenére „egyet sem lehetett rávenni, hogy urának nevezze a császárt” (*Bellum*, VII, 10, 419).

¹⁹ *Antiquitates*, XVIII, 1, 1, 4. Lásd még *Bellum*, II, 8, 118.

²⁰ *Antiquitates*, XVIII, 1, 6, 23. Ami a sicariusok nevezetes szabadságvágyát és elkötelezettségét illeti, ezt Farmer is kiemeli, a makkabeusi eszmevilággal rokonítva mindezt, ám eközben – tévesen – nem tesz különbséget az I. századi pártok között, valamennyit – a sicariusokat is beleértve – zélótának nevezve. Lásd William Reuben Farmer: *Maccabees, Zealots and Josephus. An Inquiry into Jewish Nationalism in the Greco-Roman Period*, Columbia University Press, New York, 1956. 33. és 35.

ségeiknek tartották...”,²¹ vagyis fellépésük elsősorban azon hitsorsosok ellen irányult, akik minden további nélkül elfogadták azt az evilági-immanens hatalmat, amely a transzcendens isteni szuverénnel konkurálni, s annak helyébe lépni kívánt. Eme zsidók bűne a sicariusok szemében sokkal súlyosabbnak minősült, mint ama szenvedések, amelyek a nemzeti függetlenség elvesztéséből következhetnek, jóllehet „a függetlenség ügye Isten ügye volt”.²² Hiszen minden egyes zsidó engedelmissége a törvénynek hozzájárul JHWH Izrael fölötti uralmához, ám minden egyes zsidó, aki szembefordul az örök törvénnyel, tovább távolítja az Örökkévalót népétől, s személyében akadályozza a theokratikus rend kiteljesedését.

A sicariusok küzdelmük során isteni segítségre számítottak, s meggyőződésük volt, hogy eme transzcendens közbenjárásnak mindössze az áruló, az Örökkévalótól elpártoló honfitársak az akadályai. A Rómának behódoló bűnösök az isteni közbeavatkozás legfőbb gátjaivá váltak, minthogy nem ismerték fel az Örökkévalónak Izrael fölötti hatalmát. Így a sicariusok feladata e transzcendens hatalom világossá tétele és az ezért való evilági küzdelem. „Isten csak akkor fogja őket megsegíteni, ha elhatározásaikat keményen végre is hajtják és ebben a nagyon fontos ügyben minél hajthatatlanabban cselekszenek”²³ – írja róluk – Judást idézve – Josephus, s innen válik érthetővé, hogy „Semmiféle halálnemtől nem rettennek vissza, de rokonaikat és barátaikat is könnyű szívvel meggyilkolják, csak ne kelljen senkit uruknak elismerniök.”²⁴

A sicariusok küzdelme tehát kettős jelentéssel és jelentőséggel bír: egyrészt Isten Izrael fölötti teljes és sérthetetlen hatalmának visszaállítása a cél, harcolva Izrael megszállói ellen, másrészt – s ez tűnik fontosabbnak és meghatározóbbnak – a legeltökéltebben szembefordulni azon zsidókkal, akik elfogadták Róma uralmát, s ezzel legfőbb akadályaiává váltak a minél előbbre várt és remélt isteni közbeavatkozásnak.

A sicariusok hite és meggyőződése értelmében cselekedeteik Isten akarata szerint való, isteni legitimációt élveznek, minden tettük az Örökkévaló szándékaival teljes harmóniában valósul meg. Ám épp ez a mozzanat volt az, amiben az események előrehaladtával fokozatosan csalódniuk kellett. E miatt vonulhattak vissza Maszadára, zárkóztak el minden további Róma-ellenes küzdelemtől, jóllehet a Jeruzsálemben folyó harc az összes felkelő csoport egyesülését követelte volna meg. Csakis innen érthető – s minden szent

²¹ *Bellum*, VII, 8, 254.

²² Marie-Joseph Lagrange: *Le Messianisme chez les Juifs (150 av. J.-C.)*, Gabalda, Paris, 1909. 19.

²³ *Antiquitates*, XVIII, 1, 1, 5.

²⁴ *Antiquitates*, XVIII, 1, 6, 23.

háború mélyén épp ez a meggyőződés húzódik –, hogy a felkelők számára a végső győzelem bizonyosságát nem a katonai-stratégiai helyzet határozta meg (ez amúgy sem kecsegtethetett sok reménnyel), hanem a különféle apokaliptikus elvárások és messianisztikus remények által átitatott hitük, miszerint egy elkövetkezendő isteni közbeavatkozás fogja biztosítani a győzelmet a korabeli világ legerősebb katonai hatalmával szemben. Ez a hit vezette az utolsó pillanatig a maszadai harcosokat, s ennek a hitnek a feladását jelentette a kollektív öngyilkosság tragédiája, amely – egyfelől – annak rettentő felismerése volt, hogy elmarad az isteni közbeavatkozás, másfelől annak kifejezése, hogy az eddig érvényben lévő isteni törvényeket és parancsolatokat a hit alapjainak megrendülése („Isten halott”) következtében immár fel lehet mondani és semmisnek lehet tekinteni. Saját kiutasításukat Jeruzsálemből, s a rómaiak győzelmeit ugyanis egyre inkább úgy élték meg, mint a felszabadítási terv Isten általi elvetését, amelynek az ő sorsuk pontos kifejezőeszközzé vált.²⁵ A saját bőrukön is megtapasztalt balsikerek ráébresztették őket arra, hogy az isteni terv mégsem tartalmazza a rómaiak által elfoglalt Ígéret Földjének felszabadítását. S ha a sicariusok a korábbiakban Manaemet mint Messiást vették tekintetbe, Manaem – vagyis a Messiás – halála után közönyössé kellett válniuk a háború iránt. Amire számítottak a háború kezdetén – vagyis az isteni közbeavatkozásra, az eszkatológiai ellenség legyőzésére s Isten királyságának megalapítására –, mindaz nem történt meg. Isteni küldetésük és szerepük ezzel véget ért, s öngyilkosságukkal ezt az immár reménytelenné vált véget, önnön reményeik teljes kudarcát vallották meg, az eszkatológiai finálé helyett a létező leggyászosabb és legelkeseredettebb befejezést választva, de legalább „szabad emberek módjára”²⁶, hűen önmagukhoz.

Mint majd ézernyolcszáz évvel később a Karamazov-testvérekben Ivan nyomán Szmergyakov, akként mondják ki a sicariusok: ha Isten nem létezik, minden megengedett! Ám félreértés ne essék: az isteni törvények felmondása nem a Rómával kollaboráló hitsorsosok megölésében teljesedik ki, minthogy az árulókkal való leszámolás – hitük szerint – az isteni szándék beteljesítésének tudatos előkészítése, sokkal inkább az öngyilkosságra vonatkozó halachikus szabályok elutasításának gesztusában.

Az ölés – mint minden más nép, így a zsidóság számára is – bizonyos körülmények között megengedett, például háború esetén, jogos önvédelemkor, vagy akár jogszerűen, azaz az érvényben lévő jogszabályok alapján egy bírósági verdiktet követő kivégzés végrehajtásakor. A Tízparancsolatban nem az

²⁵ Richard A. Horsley: „The Sicarii: Ancient Jewish 'Terrorists'”, In. *The Journal of Religion* 59. (1979), 457.

²⁶ *Bellum*, VII, 8, 386.

olvasható, hogy „*Lo táárog*”, vagyis hogy „Ne ölj!” (szó szerint: „Nem fogsz ölni”), hanem az, hogy „*Lo tircáh*”, vagyis „Ne gyilkolj!” (szó szerint: nem fogsz gyilkolni)²⁷, nyelvi és jogi értelemben is érzékenyen differenciálva a két cselekedet között.

A biblikus tradíció – jöllehet a mózesi törvények nem rendelkeznek ebben a vonatkozásban – alapvetően elutasítja az öngyilkosságot (*hitabdut*), annak legtöbb fajtáját és esetét, s határozottan bűnnek tekinti azt. Akadnak persze biblikus példák az öngyilkosságra (gondoljunk akár Sámsonra²⁸ akár Saulra²⁹), s olykor elválasztják egymástól az ép elmével (*la-da'at*) elkövetett öngyilkosságot a nem ép elmével (*se-lo la-da'at*) elkövetett-től, továbbá a rabbinikus irodalom is bizonyos körülmények között megengedi, például fogság esetén, avagy egy gyalázatos halált elkerülendő³⁰, máskor, ha valakit bálványimádásra, házasságtörésre vagy gyilkosságra akarnak rákényszeríteni³¹, ám összességében, minthogy az élettől való megfosztásról van szó, a szuicídiumra nemet mond a hagyomány.

Vagyis a sicariusok a zsidó hagyománnyal ellentétes, ám a Bibliában is előforduló öngyilkosságot szabadságukra hivatkozva, immár az isteni törvényeken való kívülállás okán – „minden megengedett” – és annak tudatában hajtották végre, s választották a kollektív öngyilkosság „szép halálát”.

Aligha véletlen, hogy a modern Izrael Állam a maszadai kollektív tragédiát, miként minden nemzeti történelem a múlt katasztrófáit, háborúit és hőseit a nemzeti narratíva részévé teszi, s azokat értelemmel és jelentéssel látja el, mintha a nemzet legvégső alapját ezek a katasztrófák és tragikus események jelentenék. A nemzet biográfiája a „példaértékű öngyilkosságokat, mártíriumokat, kivégzéseket, gyilkosságokat és áldozatokat, a nemzet halottait” mint „a sötétségtől elragadott fényeket” őrzi emlékezetében.³² A halál a nemzeti gondolkodásban meghatározó szerepet játszik, ezért is beszél Zertal

²⁷ Hosszú évszázadok pontatlan fordításait a legtöbb modern nyelvben mára korrigálták. Így például az angol „You (Thou) shell not kill”-t a legtöbb új Biblia-kiadásban felváltotta a sokkal egyértelműbb és differenciáltabb „You shell not murder”, amiként franciában is a „Tu ne tueras point”-t felváltotta a „Tu ne commetras point d’assassinat”, végül a németben a „Du sollst nicht töten” helyett ma már „Du sollst nicht morden” olvasható.

²⁸ *Bírák könyve* 16, 30.

²⁹ *Saul első könyve* 31, 4-5.

³⁰ *Baba batra* 8b

³¹ *Szanhedrin* 74a

³² Benedict Anderson: *L’imaginaire national. Réflexions sur l’origine et l’essor du nationalisme*, La Découverte, Paris, 1996. 206.

teljes joggal „a halál emlékezetéről, kultúrájáról és politikájáról.”³³ Vagyis a zsidó történelem rettentő traumáin át a modern Izrael (is) megteremtette a halottak kollektív emlékezetét, melynek során a kiválasztott és a nemzet emlékezetében kitüntetett helyen megőrzött eseményeket kodifikálta, kanonizálta, hogy a nemzet spirituális panteonja által is erősítse a közösségnek mint traumatikus csoportnak a percepcióját és a további nemzedékek számára továbbadandó paradigmáját. A halál nem tartozik kizárólag a múlthoz, hiszen az emlékezet kitüntetett pontján élő és aktív elem társul hozzá: a népet sújtó szenvedések és csapások a jelenben felidéződnek és mintegy „megszólalnak” az élők által. S ahogy az áldozat mindig győztes is egyben, a pusztítás is újra meg újra újjászületéshez vezet, mintha csak az élők exhumálnák a holtakat, s újabb életet lehelnének beléjük.³⁴ „A legkitüntetettebb haszonélvezője ennek a metamorfózisnak a közösség” – írja Jaffee, hiszen a transzfiguráció révén a közösség „a viktimizációra emlékezve nemcsak szolidaritást vállal az áldozattal, hanem részesedik is a metamorfizációból, a végső triumfációból, ugyanis a historizált mítosz hatóerejét kivetíti a saját társadalmi és politikai realitásába... ezáltal maga is mintegy a szenvedés közösségévé válik.”³⁵

A nemzeti mítoszba illeszkedő „szép halál” gondolata, kötődjék akár az 1920. március 1-i Tel Hai-i tragédiához (ahol az emlékezet az arabokkal szemben vívott csata hősi halált szenvedett parancsnokának, Joseph Trumpeldornnak még az utolsó szavait is ismerni véli: „a szülőföldért jó meghalni”)³⁶, akár az 1943-as varsói gettőlázadás heroikus és reménytelenségében is az örök reményt hirdető eseménysorához „Maszada újraélesztésével együtt Izrael heroizmusának szimbólumaként hat nemzedékek hosszú során át.”³⁷

Lévinas – miként egyik művének címében is – a szabadságot következtesen nehéznek nevezte (*difficile liberté*), minthogy nem abszolút: az én a Másik (*Autrui*) arcának (*visage*) feltárulkozásakor döbben rá arra, hogy a Másik fölött nincs hatalma. (Heidegger nyomán akár nevezhetnénk ezt „meg-

³³ Idith Zertal: *La nation et la mort. La Shoah dans le discours et la politique d'Israël*, La Découverte, Paris, 2002. 5.

³⁴ „Az emberek mindig a szabadságért haltak meg igazán: így mintha nem haltak volna meg egészen.” – írja Camus épp a fentiekkel kapcsolatosan (Albert Camus: *A lázadó ember*. Fordította Fázsy Anikó, Bethlen Gábor Könyvkiadó, Budapest, 1992. 332.

³⁵ Martin S. Jaffee: „The Victim-Community in Myth and History: Holocaust Ritual, the Question of Palestine and the Rhetoric of Christian Witness”, In. *Journal of Oecumenical Studies*, 28 (1991), 230-231.

³⁶ Yael Zerubavel: „The Politics of Interpretation: Tel Hai in Israeli Collective Memory”, In. *Association for Jewish Studies Review* 16 (1991), 133-160.

³⁷ Idith Zertal: *La nation et la mort*, i. m. 43.

értő tekintetnek”³⁸ is.) Az arc látványa minden totalitárius és erőszakos aktusnak, az én intencionális modifikációjának az elutasítása: az arc a legnyitottabb emberi testfelület, amely a birtoklásváagnak és a gyilkossági szándéknak az abszolút tagadása. „Látni egy arcot, ez annyit tesz: „Ne ölj.” És hallani azt, hogy „Ne ölj”, annyit tesz: társadalmi igazság... A Ne ölj” parancsolata nem egy egyszerű viselkedési szabály, hanem a beszédnek és a szellemi életnek az alapelve.”³⁹

Lévinas Rosenzweig elemzését követi, aki Kanttal szemben azt hangsúlyozza, hogy van értelme a szeretet parancsolatáról beszélni. A Deuteronomium 6,5 az alábbiakat mondja: „Szeresd az Örökkévalót, az Istenedet egész szíveddel, egész lelkeddel és egész erőddel”. Csakhogy „lehet-e parancsba adni a szeretetet? – teszi fel a kérdést Rosenzweig. „A szeretet nem sors-e és megragadottság? És ha szabad, nem önkéntes adomány?... Biztosan nem lehet parancsba adni, és nem lehet erőszakkal megkapni. Senki más nem teheti meg, de egyvalaki megteheti. A szeretet parancsolata csak a szerető szájából jöhet. Csak az, aki szeret, ő azonban valóságosan mondhatja és mondja is: Szeress engem. Az ő szájában a szeretet parancsa nem külső parancs, hanem magának a szeretetnek a hangja. Annak a szeretetének, aki szeret, nincs más szava, hogy kifejezze magát, mint a parancsolat”, amely „abszolút jelen időben van, minden megelőző dolog nélkül... A parancsolat felszólító módja semmit sem képzel a jövőről, csak az engedelmesség azonosságát. Ma van az, hogy Isten elrendel valamit, és ma kell meghallani a hangját.”⁴⁰

A rosenzweigi „Szeresd az Örökkévalót” vagyis „Szeress engem” mintájára Lévinas a „Ne ölj” parancsolatot a Másik arca látványának következtében együttal mint a „Ne ölj meg engem” parancsolatát írja le, vagyis oly módon, mint ahol a törvény elveszíti pusztá formalitását, s irányt és megtestesülést talál. Vagyis a „Ne ölj” parancsolata együttal a „Ne ölj meg engem” könyörgezésévé is válik. Ricoeur helyesen teszi ehhez hozzá, hogy ha a pozitív parancsolat (Szeresd az Örökkévalót) nem elégséges, az erőszak okán, s a rossz jelenléte miatt kénytelen a tiltás formáját ölteni (Ne ölj).⁴¹

A hit (meggyőződés?, reflektálatlan tudás?) saját igazság-fogalmát törekszik univerzálissá tenni, akár a másik szabadságának korlátozásával, avagy életének elvételével. A fundamentalista hitvallása – önnön abszolút igazsága-

³⁸ Martin Heidegger: *Lét és idő*. Fordította Vajda Mihály, Angyalosi Gergely, Bacsó Béla, Kardos András, Orosz István, Gondolat, Budapest, 1989. 290.

³⁹ Emmanuel Lévinas: *Difficile liberté. Essais sur le judaïsme*, Albin Michel, Paris, 2007. 24.

⁴⁰ Franz Rosenzweig: *Der Stern der Erlösung, Mit einer Einführung von Bernhard Casper*, Universitätsbibliothek, Freiburg im Breisgau, 2002. 196-197.

⁴¹ Paul Ricoeur: *Soi-même, comme un autre*, Édition du Seuil, Paris, 1990. 258.

nak biztos és megrendíthetetlen tudatában – a Másik arcát láthatatlanná teszi. A sicariusok nem voltak fundamentalisták, credójuk csupán saját arcukat tette láthatatlanná. Durkheim meghatározása ma is pontos és világos: „öngyilkosságnak nevezünk minden olyan halálesetet, amelyet közvetlenül vagy közvetve magának az áldozatnak valamilyen pozitív vagy negatív aktusa idézett elő, ha tudta, hogy aktusa szükségképpen erre az eredményre vezet.” Ami a nemzetközi sajtóban elterjedt „öngyilkos merénylet” kifejezést illeti, azt hibásnak, bántónak és indokolatlan eufémizmusnak tartom. Ezek az akciók a szándék és a következmény, valamint az áldozat(ok) felől tekintve alapvetően gyilkos merényletek, melyeknek szigorúan jogi és etikai értelemben csak mellékes, de nem tanulságok nélküli mozzanata, hogy az elkövetéskor a merénylet is elpusztul: a WTC épületében dolgozó könyvelő, a piacon bevásárló nagymama, a diszkózó tizenéves vagy az iskolabuszon ülő csöppség nem maga idézte elő saját exitusát, s az áldozat az elkövető cselekvésének pillanatában nem tudta, hogy „az aktus” milyen „eredményre vezet”.

A fundamentalista nem látja sem saját, sem a Másik arcát: számára nincs is arc, csupán a csuklyák mögé rejtőző arctalanság és anonimitás; egy egyetemesnek óhajtott credo torzította alany, mindenfajta felelősség híján, ön-maga erőszakos tranzitivitásával „tematizálja” a Másikat, birtokba veszi, ám – ahogy ezt Lévinas mondja – „a független létezés tagadása a birtoklás. Birtokolni annyi, mint megtagadni a létet.”⁴² Maszada sicariusai mártírok voltak, tanúságtévők (*ed, edin*), akik megszentelték Isten nevét (*kiddus hasém*). A fundamentalista – jóllehet már Augustinus is arra figyelmeztetett, hogy „nem a szenvedés tesz vértanúvá, hanem az ok”⁴³ – fanatikus vallási (ön)felfogása szerint csak a hitetlen féli a halált: „szent” küzdelmében az igaz úton harcolva egy szemvillanás alatt „berobbanthatja” magát a Paradicsomba, ezáltal a legmagasabb rendű emberi magatartásnak minősítve az aszkézist, s értelmetlenné és értéktelenné téve az emberi élet egészét. A „Másikhoz” való viszonyát kizárólagosan rendeletek, paragrafusok határozzák meg, egy felettes, kötelező normatíva, amely főként vallási törvényekben, dogmákban vagy ideológiai doktrínákban ölt testet, s nem az individuális felismerés, a szabad választás katartikus élményében. Ahol egy tan pusztá eszközeivé, alkatrészeivé lefokozott alattvalók nem individuumok, hanem valamennyi tettük afféle kamikázetett csupán, hiszen cselekedeteikből hiányzik az erkölcsi cél és a phronészis, azaz az értelem, a belátás.

A biblikus – nyugati – hagyományban az eljövendő világ (*olám ha-ba*) vagy az Isten országa (*baszileia*) nem topográfiailag körülírható hely, hanem olyan vallási fogalom, amelynek a javaiból az Isten által meghatározott erkölcsi

⁴² Emmanuel Lévinas: *Difficile liberté*, i.m. 25.

⁴³ Augustinus: *Ep.* 89, 2.

normákhoz való igazodás függvényében részesedhet a hívő. Az, aki más népek, hitek, vallások és szokások megsemmisítésének „hagyományos” rigmusait skandalja – minősítse bár önnön harcát „önfeláldozó” cselekedetnek –, nem Isten országába szándékszik bejutni, hanem véres emberáldozatok nyomait őrző ösvényen masírozva távoli, ködös vidékek őrzöngő, barbár hadurailhoz igyekszik az újabb és újabb szellemi muníció reményében.

Eleázár, Maszada fellegvárának parancsnoka utolsó beszédében az alábbiakkal fordul a vár védőihez, a negyedik filozófia képviselőinek utolsó maradékához: „...amíg szabad a kezünk és markunkban a kard, tegyük meg a legszebb szolgálatot, amit megtehetünk. Haljunk meg úgy, hogy nem hajtjuk fejünket az ellenség igájába, feleségeinkkel és gyermekeinkkel szabad emberek módjára hagyjuk itt az életet! Ezt parancsolják törvényeink, ezért rimázkodnak feleségeink és gyermekeink; Isten róttá ránk ezt a kényszerűséget...”⁴⁴

A sicariusok elkeseredett reakcióját ismerjük.

⁴⁴ *Bellum*, VII, 8, 386-387.